

Lucija Harum

Eva Mahkovic

No One Likes a Mad Woman

(what a shame she went mad)

Nora ženska (žena) na podstrešju je koncept, ki je v literaturi, umetnosti in splošni človeški zavesti priljubljen in uporabljan že vsaj dvesto let. Najbolj znan in dobeseden primer je najbrž gospa Bertha Mason/Rochester, odstavljen žena Edwarda Rochesterja, ki v romanu *Jane Eyre* Charlotte Brontë prebiva na podstrešju, dobesedno. Bertha Mason je zaradi neprimerne obnašanja, ki je posledica neimenovane (tako so rekli) duševne bolezni, že deset let zaprta, njen obstoj pa zanikan. Čeprav ji soprog nudi hrano in bivališče, ji odreka človeško družbo. (Da bi se čim uspešneje ognil neprijetni misli na grozen zakon, v katerega so ga zvalili, gospod Rochester pogosto potuje in v družbi generalno velja za – zaželenega, saj je bogat in ugleden – samca.) Bertha Mason, ki je neartikulirana in praktično ne govori, se občasno (kadar njena edina družba, služkinja/paznica Grace Poole zadrema) sredi noči odtiho tapo iz mansarde in na različne nasilne načine razgraja po graščini, v kateri bi morala bivati kot plemkinja in gospodarica. Čeprav notranji svet nore Berthe Mason v romanu *Jane Eyre* ostaja neznanka, o njem (o tem, da je to pokrajina žalosti in samote) lahko sklepamo iz raznih destruktivnih dejanj, ki jih zagreši na svojih pohodih: nekoga zabode, grize, uniči Janin poročni pajčolan, nazadnje pa ji uspe veliki finale – zažge hišo in se sredi ognja vrže s strehe. Edward Rochester je zdaj sicer slep, vendar je prost: nora žena, ki je bila očitno dovolj pri sebi, da je nase najbolj krčevito opozorila, ko je v hišo prispela mlada punca (ki bi jo lahko potencialno nadomestila, Jane), je bila dovolj spodobna, da se je v svoji neprimernosti umaknila.

Čeprav je očitno, da je Bertha Mason ženska, ki je predvsem upravičeno jezna, je v *Jane Eyre* v skladu s konvencijo romana devetnajstega stoletja prikazana kot negativka: kdo bi simpatiziral z noro žensko, ki je grda, debela (gospod Rochester Berthino postavo v primerjavi s suhico Jane opiše kot gmoto), ima skuštrane lase, poleg tega pa se grozno obnaša in se na koncu izkaže kot prava zločinka, zaradi katere njen skoraj nič krivi mož

izgubi vid in grad, v katerem je živel? Pred komer koli, ki bi Rochesterja morda obsodil, ker je svoji ženi za deset let odvzel osnovno svobodo in jo dobesedno zaklenil, se gospod Rochester lahko vselej brani, da pred poroko ni vedel, da je Bertha (ki jo roman nenehno navaja z njenim deklinškim priimkom, čeprav je v vsem več kot očitno odvisna in moževa lastnina) mentalno nestabilna, nasilna in da je vse te lastnosti celo podedovala od svoje matere, za katero je bil kot zet prepričan, da je mrtva, v resnici pa je bila zaprta v norišnici. Kot da nekorektnosti še ni dovolj, je Bertha Mason, nekdanje najlepše dekle na Jamajki, po desetih letih zakona menda črna v obraz, divjakinja, ki je videti sumljivo mešane rase (Kreolka), Jane jo primerja celo z vampirjem, skratka, izrodek od zunaj in od znotraj – ki pa je to šele postal. Ženska postane izrodek, ko se malo postara. Motiv nore ženske na podstrešju sta v knjigi *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination* že ob koncu sedemdesetih let obravnavali literarni kritičarki Sandra Gilbert in Susan Gubar, ki sta poleg *Jane Eyre* obravnavali tudi literaturo Emily Brontë, Mary Shelley, George Eliot, Jane Austen, Emily Dickinson in drugih pisk devetnajstega stoletja, ki so bile prisiljene svoje junakinje zaradi čudovitega sistema patriarhat umestiti bodisi v kategorijo angel/svetnica bodisi v kategorijo pošast.

Motiv nore ženske v vsem znanih literarnih delih najdemo tudi kasneje. Lik, na katerega zlahka navežemo Martho dramatičarke Polly Stenham (celo ime Pollyjine norice, Martha, zveni kot spoj imena Bertha in priimka Mason, obenem pa je njena soimenjakinja še ena ne prav zdrava dramska Martha, junakinja Albeejeve klasike *Kdo se boji Virginije Woolf?*), je Blanche DuBois iz *Tramvaja Poželenje* Tennesseeja Williamsa. Blanche DuBois sicer ni grda, ne maha z nožem in ni oblečena v raztrgano rjuho kot Bertha Mason, vendar njena neustreznost zato ni nič manjša: kot Bertha je tudi Blanche postarana, utrujena, razočarana, poleg tega pa si od življenja želi (je želela) nekaj več, glamur in čarovnijo, čeprav do tega (*kdo pa si ti?*) ni (bila) niti najmanj upravičena. Njena starost in želja sta vredni posmeha, kriva pa je še enega greha, ki je skupen vsem norim ženskam: Blanche rada pije alkohol. Kot nedostojno pijanko Charlotte Brontë opisuje tudi Bertho. Da veliko spije Pollyjina junakinja Martha, je seveda več kot očitno. Martha in Blanche imata obe radi lepe obleke (žal sicer že malo ocfane), nakit, ki govori o boljših časih, pozornost mladih fantov in kozarec viskija. Glede na vse naštetu je Martha v tradiciji zahodne dramatike neposredna Blanchina naslednica. Ampak: ali niso to v resnici same najboljše stvari?

V *Jane Eyre* je Bertha Mason neartikulirana žival. V *Tramvaju* in *Tem obrazu* Blanche in Martha govorita veliko, vendar s svojimi besedami predvsem prikrivata. Nora ženska se o sebi ne izreka, ne sme izrekati iskreno, samo deluje. (Zato je tudi ni mogoče razumeti.) Polly Stenham se v svojem dramskem prvencu *Ta obraz* (verjetno iz razlogov, povezanih z lastnim življenjem in izkušnjami, tekst s številnimi avtobiografskimi elementi je namreč napisala pri komaj devetnajstih letih) ukvarja pretežno z odnosom, ki ga ima nora (?) Martha do svojih zanemarjenih (ali preveč ljubljenih) otrok. Zato je indicev, kako je do Marthine norosti (?) prišlo, razmeroma malo. O Marthinem življenju, kaj šele notranjem svetu, ne izvem skorajda nič. Sklepam lahko, da Martha prihaja

iz višjega srednjega sloja ali celo nižje aristokracije: o tem je mogoče, čeprav ne prav jasno in gotovo, še največ razbrati iz njenega mimobežnega dialoga z ženskim glasom, ki na avtomatskem telefonskem odzivniku sporoča točen čas. Nikoli ji ni bilo treba delati. Študirala je na likovni akademiji. Nekaj ve o umetnosti. Zdi se, da je še vedno patološko odvisna od že skoraj neobstoječega razmerja z nekdanjim možem Hughom, ki je že pred časom zapustil sceno in se preselil na drug kontinent, k ženi, ki je od Marthe karseda drugačna (mlajša in tudi druge rase). Na skrajnem koncu drame Martha poroča o sreči, ki jo je čutila, ko je bila noseča s Henryjem. Čeprav je intenzivna, čudna medsebojna navezanost med Martho in Henryjem med osrednjimi temami teksta, so druge Marthine bolečine, razlogi in povodi (kot v primeru druge nore ženske Berthe) bralcu/gledalcu težko dostopni, zaprti so v njo samo. Nora (?) ženska se ne zna razložiti, za to ponavadi ne dobi prostora. Marthina norost (?) je prikazana, vendar ne analizirana, ekscesi obsojanja vredni, vendar ne pojasnjeni. Povsod v njenem obnašanju v svetu so velike črne luknje, stanja, ki so že preveč čudna, da bi jih bilo mogoče dopuščati, dejanja, ki jih ni mogoče upravičiti, vmes pa boleči, ponižujoči poskusi zadrževanja poslednjih drobcev spoštovanja (in ljubezni!) soljudi, ki noro žensko (in ta pojem je vseskozi sporen – ali ne gre mogoče samo za obliko žalosti?) obravnavajo kot irelevantno pošast. In oznaka norost generira norost.

Še ena lastnost nore ženske: norice-pošasti so ključno povezane z moškim, ki je izginil ali jih zavrzel, zdaj pa zanje kvečjemu še milostno malce skrbi (skrb, ki je verjetno v glavnem posledica slabe vesti). Kot se je zgodilo Berthi, je tudi Pollyjina Martha že nekaj let zapuščena. Kot ženska enaindvajsetega stoletja bi morala biti Martha drugačna, bolj samostojna, mogoče bolj ponosna. Zakaj ni? Tukaj, neke v tem patriarhalnem vzorcu, očitno tiči jedro njene norosti. Oziroma definicije te norosti?

Every time you call me crazy, I get more crazy

What about that?

Now I breathe flames each time I talk

My cannons all firin' at your yacht

They say »move on«, but you know I won't.

Tako gredo liriksi komada *Mad Woman* Taylor Swift z njenega letošnjega albuma *Folklore*, ki obravnava mnoge pogoste motive iz zgodovine človeške umetnosti, obenem pa se zdi globoko oseben. Feni predvidevajo, da je komad nastal na podlagi Taylorinih zelo javnih sporov s Kanyejem Westom ali Scooterjem Braunom. Kandidatov, ki so bili morda inspiracija, je seveda še več. Nora ženska je morda dvesto let star kliše, vendar pa je kliše, ki še drži. Drži tako za glasno družbeno/politično udejstvovanje kot za vsakršna privat čustva, ki kaj malega *zahtevajo*, četudi samo stvari, ki bi se morale zdeti samoumevne. In: oznaka norost generira norost.